

2. a magyar nyelvet és irodalmat, tudományt és művészetet, a szelektált hungarológiai ismeretanyagot átadjuk és vonzóvá tegyük felsőfokon, a magyar és nem magyar

kultúrán nevelődött hallgatóknak, hogy azt ők is továbbadják majd.

L. Erdélyi Margit

Honismereti tankönyvek

A Nemzeti Alaptanterv (NAT) keretében lehetőség nyílik a honismeret oktatására, amivel régi adósságot törlesztünk. Azonban az is nyilvánvaló, hogy iskoláink most még nincsenek erre a feladatra felkészülve. Nemcsak az jelent gondot, hogy a tanárok többsége nem részesült honismereti–helytörténeti képzésben, hanem még inkább az, hogy hiányoznak a megfelelő tankönyvek (tanári kézikönyvek) is.

Az iskolai oktatást szolgáló honismereti tankönyvek, olvasókönyvek hagyományai több, mint két évszázadra nyúlnak vissza. Ugyanis 1771-ben jelent meg Pozsonyban hányoki *Losonczi István* Hármás Kis Tükör című könyve, amely a következő évszázadban mintegy félszáz (javított és bővített) kiadást ért meg (ez eleddig a legtöbbször kiadott magyar tankönyv!). *Losonczi* négysoros versikékben foglalja össze az egyes vármegyék (az 1848-as kiadásban – amelyet hasonló formában megjelentettünk – 55 vármegye) legfontosabb jellemzőit. Példaként lássuk *Veszprém* vármegyét:

*Néz Veszprém vármegye Balaton tavára,
S a Bakony erdőnek sok makkú fájára,
Itt Palota, Veszprém, Pápa, Csesznek vára,
Nagy-Vázsonykő, s Somlyó vár fejér borára.*

A továbbiakban a városok, falvak, puszták számát adja meg, kitér a népesség nyelvére, felsorolja a jelentősebb földesurakat. Ismerteti hosszasan az egyes városokat, továbbá felsorolja a jelentősebb egyéb helységeket, főbb jellemzőikkel.

A szülőföld ismeret oktatása nem hiányzott az 1867 utáni iskolai tanításból sem. Az egyes megyék elkészítették az oktatáshoz szükséges tankönyveket népiskoláik számára. Például Zemplén vármegye *Húséges szívek* című kötete négy tájegységre osztva (*Hegyköz, Hegyalja, Bodrogek, Harangod*

vidéke) ismerteti meg a szűkebb hazát népiskolái III–IV. osztályos tanulóival.

A NAT *Ember és társadalom* című műveltségi területének oktatási követelménye szerint a hon- és népismeret keretén belül a tanulók: „legyenek jól tájékozottak a haza földrajzában, irodalmában, történelmében, mindennapi életében. Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit.”

Nyilvánvaló, hogy most, amikor az új követelményrendszerhez igazodva el kell készíteni a megfelelő tankönyveket, akkor építkezni kell ugyan a hagyományokból, előzményekből is, ám mégis alapvetően újat és mást kell alkotni. Nem adaptálhatók egyszerűen, akár kisebb változtatásokkal az eddig megjelent helyismereti kötetek (antológiák), helyismereti (helytörténeti) olvasókönyvek, idegenforgalmi kiadványok, útikalauzok, leporellók stb.

Lássuk, mit is kellene tartalmazniuk az iskolai oktatást szolgáló honismereti köteteknek?

Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy készítenek egész megyét átfogó kiadványokat (például *Rásky Mihályné* kitűnő, *Veszprém* megyét ismertető kétrészes ma-

gyar irodalmi modulfüzete: Beszélő kövek közt... Comenius Kiadó. Pécs, 1997–1998). Van rá példa, hogy egy kisebb tájegységről készül kötet, amely részletesen bemutat egy falut, annak környékével s emellett egy történeti megyével együtt: *Pozbai Dezsőné* összeállításában Lakóhely-ismereti munkáltató tankönyv. Kázmárk. Abaúj megye (kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Honismereti Bizottság, Miskolc, 1993). A harmadik változat csupán egyetlen települést mutat be (*Kernné Magda Irén*: Városunk, Paks. Helytörténet általános iskolásoknak. Paks Polgármesteri Hivatala kiadásában, 1997).

Az egyes kiadványok terjedelmi különbségei első látásra is szembetűnőek. A három említett mű közül legvaskosabb a paksi, az abaúji kötet szöveganyaga annak csak mintegy a fele, a veszprémi negyede-ötöde. Mindezekből nyilvánvaló, hogy hiányzik az egységes szemlélet, az egységes gyakorlat, nincsen olyan alapelv, illetve normarendszer, amely

az egyes tantárgyak (így a történelem, a földrajz vagy a magyar irodalom) tankönyvei esetében megakadályozza a kirívó aránytalanságokat (bár ilyenekre – kivételesen – ezeknél is találunk példákat).

Jelen pillanatban úgy tűnik, hogy az egyes szerzők szubjektív szempontjai, illetve a kiadók anyagi lehetőségei a meghatározóak. Ez azonban így semmiképpen sem szerencsés. Anélkül, hogy az alkotóerőt kalodába zárnánk, célszerű lenne valamiféle közmegegyezést kialakítani. Erre tesz kísérletet jelen írás szerzője, aki maga is állított össze közsegismertető kiadványt, általános iskolai oktatás céljára (Tiszakeszi évszázadai. Táj–falú–iskola, Tiszakeszi, 1993.)

1. Lehetőleg minden megye készítsen egy-egy olyan kiadványt, amely a megye egészét ismerteti: a megye földrajzát (különös tekintettel a táji jellegzetességekre és turisztikai lehetőségekre), a megye történelmét

a kezdetektől napjainkig, sorolja fel a megye valamennyi települését (valamennyinél néhány sorban ismertetve a főbb adatokat, a jellegzetességeket, látnivalókat), mutassa be a néprajzi jellegzetességeket tájegységenként (szokások, gazdálkodás, viselet, étkezés stb.), ismertesse a táj irodalomtörténeti vonatkozásait, emlékhelyeit. Külön kislexikonban célszerű ismertetni a megye egykori jeles személyiségeit (történelmi személyiségeket, írókat, művészeket, tudósokat). Nyilvánvaló, hogy egy ilyesfajta kötet mind a földrajzi, mind a magyar irodalmi, mind a történelmi oktatásban használható. Térjen ki a kötet arra is, hogy a tágabb régióban (Dunántúl, Alföld, északi hegyvidék) a megye milyen helyet foglalt el a múltban, s mi a helyzet napjainkban.

2. Célszerű, ha az egyes városok hasonló szerkezetű, saját kiegészítő tankönyveiket elkészítik (ezek csak az adott várost ismertetik), amelyek együtt használhatók a megyét ismertető kötettel. Nagyon valószínű, hogy a kisebb

települések – különböző okok miatt – belátható időn belül hasonló önálló kiegészítő füzetek megjelenítését nem vállalhatják. Ezek esetében A/2 vagy A/3 (azaz plakát méretű), néhány példányban készülő tablón összefoglalhatók az adott település legfontosabb tudnivalói. A település térképe, illetve a fontosabb szöveges adatok néhány oldalnyi fénymásolt összeállítás formájában előállíthatók.

3. Célszerű lenne, ha a Nemzeti Tankönyvkiadó az egyes megyéket ismertető színes, azonos tematikájú tablósorozatot jelentetne meg, amelyek eljutnának az adott megye minden általános- és középiskolájába. Emellett hasonló tablók készülnének egyes nagyobb régiókról: a Dél- és Észak-Dunántúlról, a Főváros környékéről, a Dunán-Tisza közéről, a Tiszántúlról, valamint Észak-Magyarországról. Azt sem szabad elfelednünk, hogy elengedhetetlenül szük-

Hiányzik az egységes szemlélet, az egységes gyakorlat, nincsen olyan alapelv, illetve normarendszer, amely az egyes tantárgyak (így a történelem, a földrajz vagy a magyar irodalom) tankönyvei esetében megakadályozza a kirívó aránytalanságokat.

séges lenne egy-egy tabló a szomszéd országokhoz csatolt olyan területekről, amelyek egykor a történelmi Magyarországhoz tartoztak.

Az egyes kötetek történeti anyagának összeállításánál a következő szempontokra hívjuk fel a szerzők figyelmét:

Valamennyi történelmi korszak helyi jellegzetességeit ismertessék, a legkorábbi időktől kezdve. Nagyon fontos, hogy kép és szöveg szerves egységet alkosson, a jól megválogatott, történetileg hiteles képek ne egyszerűen illusztrációk, „térkitöltő elemek” legyenek, hanem a leírtak kiegészítését szolgálják. Minden fontosabb korszakot térképeken is mutatassanak be.

A közölt források szövegei legyenek lehetőleg rövidke, kerüljük az egy oldalnál hosszabb dokumentum-közléseket. Minden esetben mai helyesírás szerint átírva közöljük a szövegeket, mert egyébként a betű szerinti közléssel feleslegesen megnehezítjük a tanulók dolgát (a kötet irodalomtörténeti részében kitérhet külön arra, hogyan változott nyelvünk írásmódja az idők folyamán). Elhagyható (az esetek többségében) egyes szövegek viszonylag hosszadalmas formulás részének (megszólítás, záró üdvözlés stb.) közlése. Célszerű, ha egy-egy szöveget nem szakít meg minduntalan kipontozás – ami kihagyásra utal. Ha egy-egy régies szöveg túlságosan nehézkes, akkor a közlést egyszerűsíteni kell. Minden jelzés nélkül a szövegben értelemszerűen oldjuk fel az egykori rövidítéseket is. Természetesen célszerű utalni utóbbi esetekben arra, hogy a szöveg nem a forrás szó szerinti idézete. A lényeg a közérthetőség. Egy helyismereti tankönyv nem lehet egyben tudományos igényű kritikai szövegek közlése is! Természetesen a szöveg „átalakítása” nem lehet olyan mér-

tékű, ami az eredetitől eltérő értelmezést tesz lehetővé, mert az már történelemhamisítás lenne... A történeti szövegeken kívül célszerű felhívni a figyelmet a történeti szépirodalomra is, tehát azokra a regényekre, novellákra, versekre, amelyek adott tájjal kapcsolatosak. Ezekből lehetséges egyes szövegrészek közlése is. Tanulságos lehet összehasonlítani ezeket a hiteles történeti forrásokkal.

Nyilvánvaló, hogy a kötetek szerzői csak olyan szakemberek lehetnek, akik kellően jártasak a forráskritikában, különös tekintettel arra, hogy egyes megyék (s még inkább

az egyes települések) vonatkozó szakirodalmi rendkívül eltérő. Egy-egy témakör rövid, népszerűsítő jellegű összefoglalása (még adott tankönyvi szinten is) olykor önálló kutatómunkát is igényelhet!

Természetesen a honismereti köteteknek szorosan épülniük kell az országos tankönyv-családokra. Elsősorban nem azokat a sajátosságokat kell tartalmazniuk, amelyek országosan nagy-

jából egy időben s hasonlóképpen jelentkeztek, hanem mindenekelőtt az egyedi értékekre, az egyedi jellegzetességekre kell összpontosítaniuk.

A megyei kötetek ismertessék mindenekelőtt a megye címerét (lehetőleg annak színes képét közölve a címlapon), a megye kialakulását, főbb területi változásait, a székhely változásait. Taglalják, milyen népek éltek a területen a magyar honfoglalás előtt. Kiemelten ismertessék meg a megye honfoglaláskori emlékeit csakúgy, mint a magyar államalapítás korát. A középkort bemutató részből derüljön ki, hol álltak várak, hogyan alakultak ki a városok, hol voltak a fontosabb vásárhelyek, hol épültek kolostorok, melyek a legnevezetesebb templomok (egyházi központok). Térjenek ki a települések névadá-

Nyilvánvaló, hogy a kötetek szerzői csak olyan szakemberek lehetnek, akik kellően jártasak a forráskritikában, különös tekintettel arra, hogy egyes megyék (s még inkább az egyes települések) vonatkozó szakirodalmi rendkívül eltérő. Egy-egy témakör rövid, népszerűsítő jellegű összefoglalása (még adott tankönyvi szinten is) olykor önálló kutatómunkát is igényelhet!

sára (névetimológiájára), kiemelve a jellegzetes névcsoportokat. A fennmaradt adójegyzékek alapján mutassák ki, hogy a megye mekkora gazdasági súlyt képviselt az országon belül. Mennyiben érintette a területet a tatárjárás, majd a török korban a végvári harcok, a megszállás és a felszabadító háborúk folyamata. Fontos a reformáció és a rekatolizáció folyamatának érzékeltetése is. A 18. századra általában a nagy népmozgások, telepítési akciók jellemzőek, s ezzel járt általában a nemzetiségi kép megváltozása is. De a nemzetiségi kérdés nemcsak a 18–20. században érdemel figyelmet, hanem tekintettel kell lenni ennek középkori eredőire is (besenyők, jászok, kunok, németek, szlávok, zsidók). Természetesen nem maradhat ki, hogy adott terület milyen szerepet játszott a függetlenségi harcokban.

A 19–20. század társadalmi változásai mellett a gazdasági élet sajátosságai érdemelnek kiemelt figyelmet (a céhrendszer átalakulása, a modern ipar és mezőgazdaság felvezető út állomásai). Nem maradhat el a művelődés helyzetének vázolója sem: iskolák, színházak, sajtó, egyesületek, intézmények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak stb.) története.

Feltétlenül szükséges, hogy ne elnagyoltan tartalmazza a kötet az utóbbi fél évszázad történetét, hanem árnyaltan, s kellő részletességgel, beleértve a legfrissebb eseményeket, azaz az 1990-es éveket is. Nagyon hasznos, s a kor hangulatát érzékletesen jellemzik a különböző időszakokból kiválogatott helyi újságok cikkei, illetve azokból vett részletek (montázs).

A megye irányításában jelentősebb szerepet játszó birtokos családok történetének bemutatása is figyelmet érdemel (illusztrációk: címerek, várak, kastélyok-kúriák, arcképek, tárgyi emlékek).

A megyei kötetek tematikájának (tartalmának) ismeretében célszerű elkészíteni a város-, község- vagy kisebb tájegység-ismerető kiegészítő füzeteket. Ezek értelemsze-

rűen elsősorban a megye általános jellemzőitől eltérő sajátosságokra fektessék a hangsúlyt, tehát lehetőleg kerüljék az ismétléseket. Különösen az lehet zavaró, ha egyes tények, események adott megyében forgalomba kerülő különféle tankönyvekben egymástól jelentősen eltérő minősítéssel szerepelnek.

Az egységesség, az egyes kötetek szakmai színvonala nagyon nagy mértékben a lektorálás alaposságán múlik. Célszerű, ha egy-egy kötetet több szaklektor átnéz: régész, történész, irodalomtörténész, néprajzkutató, földrajzi, természetvédelmi, idegenforgalmi szakember. De mindez nem elég, az is szükséges, hogy a szerző a szakmailag indokolt változtatásokat a szövegben maradéktalanul végre is hajtsa. A helyi lektorok mellett országos lektorokra is szükség lenne, az egységes tartalmi, formai követelményrendszer biztosítása érdekében.

Nagyon fontos, hogy a kötetek ne különféle célt szolgáló kiadványokból összeolózott szövegek mozaikjaiból álljanak össze. Kiemelt figyelmet kell szentelni a terjedelmnek is. Egy optimális nagyságrendet célszerű lenne meghatározni. A túlzott szűkszavúság és valamiféle zsúfolt adathalmaz ugyanúgy nem lehet célravezető, mint a hosszadalmas, tanárt, tanulót elriasztó betűtenger. Azt is el kellene döntenie, hogy – lehetőleg országosan egységesen – munkáltató tankönyvek készüljenek-e, vagy sem.

Az, hogy végre lehetőség nyílik a honismeret oktatására, nagyon örvendetes tény. Élnünk kell az alkalommal. Am nem mindegy, hogyan. Arra kellene törekedni, hogy ez a tananyag lehetőleg minél több érdekes, és a gyakorlati életben is használható ismeretet adjon a tanulóknak. S az sem mindegy, hogyan tanítják. Lehet unalmasan, kényszeredetten, de szórakoztatóan is. Mindez nem utolsósorban a tankönyveken is múlik.

Csorba Csaba